

W Y

ANDRZEJ

STASIUK

C H

≡ KNIHA ZLIN

O D

Východ

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihazlin.cz
www.albatrosmedia.cz

 KNIHA ZLIN

Andrzej Stasiuk
Východ – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

FLEET

ANDRZEJ STASIUK

VÝCHOD

V

Ý

ANDRZEJ

STASIUK

C

H

≡ KNIHA ZLIN

O

D

Loni v létě koupil Džery vybavení družstevního obchodu. Komplet: pulty, police, nějaké vitríny i starodávnou váhu s miskami a ručičkou kmitající za sklem. Složili jsme tu komunistickou památku na hliněnou podlahu stoleté lemkovské chalupy. Pulty a police jsme museli rozřezat. Tak byly velké. Padesát let stály na jednom místě a nikdo s nimi nehýbal. Poprvé jsem je spatřil na rusínské Velikonoce v osmdesátém třetím. Tehdy jsem poprvé stál ve frontě a pak už jsem tam stával pořád, celou dobu v té známé vůni. Co to bylo? Cukroví, skořice, marmeláda, vanilkový cukr, uzený bůček, vyčichlé pivo z prázdných lahví, cigaretový kouř, těla lidí stojících ve frontě? Všechno dohromady. Zboží přiváželi v úterý a v pátek. Člověk musel přijít o hodně dřív a stoupnout si do fronty, aby vůbec něco dostal. Ekonomie nouze. Obchod patřil družstvu a sloužil vlastně jen jeho zaměstnancům. Prodavač byl zároveň předsedou družstva. Většina družstevníků neplatila běžně peníze. Předseda měl tlustý sešit, do něhož zapisoval nákupy podle jmen a částku pak odečetl při výplatě. Někteří snad ani peníze neviděli. Prostě pracovali a dostávali za to jídlo, mýdlo a pivo. V té frontě trpělivých žen bylo cosi feudálního. Stály mlčky nebo si něco tiše povídaly. Dvě, tři, čtyři hodiny. Času bylo tenkrát dost. Zboží přivážel béžový žuk. Bylo ho vidět už dva kilometry předem. Objevil se u starého kostela a v oblacích prachu sjížděl dolů, na dvě minuty zmizel a pak se znovu objevil v půlkilometrové cílové rovince.

Stál jsem na konci té babské fronty a cítil se v tom kolektivistickém a zároveň patriarchálním světě jako přivandrovalec. Předseda stál za pultem v tmavomodrém plášti a bílé kšiltovce. Ukazoval prstem jednou na tu, pak na onu zákaznici a zval je k pultu. Fronta neměla žádný smysl. Nakupovaly ty, na které ukázal. Nikdy se mi nepodařilo pochopit pravidla této volby. Odměňoval snad nejlepší pracovnice? Nebo ty, které to měly domů nejdál? A nedával tím prostě jen najevo svou absolutní moc, kterou nad těmi lidmi skutečně měl? Byli jeho majetkem. Neměli kam jít. Tycová měla devět dětí. Pro chleba chodila s pytlem, v cajkových kalhotách a bundě, rovnou od koní a ovcí. Odnášela ten pytel shrbená, jako by nesla brambory. Bytovky stály na vršku, pěkně se s tím pytlem pronesla. Lidi říkali, že bere větší rodinné přídatky než plat. Štěrková silnice vedla středem osady a kromě žuku po ní jezdil ještě hajný se svým uazem, nákladáky se dřevem a hlídky pohraniční strážě. Auto tady neměl nikdo. Zastávka autobusu byla šest kilometrů odtud. S devíti dětmi se skutečně nedalo nikam odejít. Nikdo na ni ani nečekal. Stál jsem na konci babské fronty a cítil se jako přivandrovalec.

Odněkud jsem to ale všechno znal. Ty šátky na hlavách, tlumené rozmluvy a očekávání. Tu dobu, kterou bylo třeba přečkat mezi cizími. Ze sedmdesátého třetího či čtvrtého, z jiného obchodu. Ten byl zděný a stál uprostřed normální vesnice. Po několika schodech se vešlo do prodejny plné světla, protože okna zabírala celou stěnu. I sem bylo třeba přijít dřív a čekat. Čas. Nepřeberné množství času jako dar. Času, který nepatřil nikomu. Plného vůní, tvarů a zvuků. Třeba cinkání prázdných lahví v drátěné přepravce na pětadvacet kusů. Nebo okamžik, kdy už dodávka zastavila, ale ve vzduchu ještě zůstává prach a pach benzínu, chlápek

ve špinavém bílém plášti otvírá zadní dveře a zevnitř se line vůně čerstvého chleba. Sedmdesátý druhý, sedmdesátý třetí – všechny dodávky tehdy měly benzínové motory a ta vůně nízkooktanového paliva, vůně svobody, tajemství a touhy, se mísila s vůněmi cukroví, skořice, limonády a cigaret. Tehdy jsem tam také stával mezi starými ženami. Posedávaly na parapetu toho dlouhého okna. Jako zimomřiví ptáci. Cvrlikající a kdákající. Prodavačka se k nim přidávala zpoza pultu. Poslouchal jsem, a ničemu nerozuměl. Mluvily v útržcích starých, jim dobře známých vět. Mluvily o starých, všeobecně známých událostech, které se opakovaly po staletí. Život, smrt, lidi, počasí, práce. Mluvily se zpěvavým přízvukem. Domýšlel jsem se, místo abych rozuměl. Stačily pouze zvuky. Neznal jsem hrdiny. Byl jsem nesmělý chlapec z města a chtěl jsem být neviditelný. Alespoň do doby, než přijede dodávka. Nikdy jsem se neptal, kdo je ve frontě poslední, a přestože po mně přicházelo ještě plno lidí, stál jsem vždycky na konci. Leda že se nade mnou ženy slitovaly, a když jim došlo, „čí jsem“, pustily mě někam doprostřed nebo mě postrčily dopředu. Bral jsem jenom chleba. Posílali mě jen pro chleba, protože mi bylo dvanáct a byl jsem hloupý kluk z města.

Obchod stál poblíž křižovatky. Vlevo se jezdilo na okres, vpravo do kostela a pak silnice končila hned za vysokým svahem nad řekou. Mezi obchodem a kostelem bylo centrum obce. Přímo na křižovatce stála hasičská zbrojnice. Celá z hrubých, léty zčernalých prken. V ní se pořádaly zábavy. To pak zářila jako lampion. Světlo se dralo skrze spáry. Hasičské auto vytlačili ven, aby tanečníci měli víc místa. Ano. Tehdy jsem přestával být nesmělý, protože jsem se mohl skrýt ve tmě. Přikrčit se na okraji světelného kruhu a pozorovat. Zelené přítmí léta a křik ze tmy. Rvali se do krve, rvali se na

život a na smrt. O všem jsem se dozvěděl dalšího dne z ženských řečí. Teta a babička věděly kdo, koho a jaká byla zranění. Láska a násilí. Šero bylo horké jako nitro stáje. To vše pár desítek metrů od kostela. Nemohl jsem odtrhnout oči od těch, kteří mizeli ve tmě.

No a teď jsme skládali pulty a skříně z obchodu na hliněnou podlahu staleté lemkovské chalupy, která zázrakem přežila ve vsi, z níž zmizely všechny domy. Šedesát čtyři chalup zmizelo, rozpadlo se a proměnilo se v popel. Patnáct metrů dlouhé, příkrčené pod vysokými strmými střechami, pod něž se vešlo seno pro dobytek a ovce na celou zimu. Připomínající trupy lodí obrácené vzhůru nohama, s bílými linkami hliněné mazaniny mezi jedlovými trámy napuštěnými černou karbolou. Ze šedesáti čtyř přežila jediná a teď jsme do ní skládali pozůstatky komunismu. Kdybychom však chtěli učinit spravedlnosti zadost, měli bychom je spálit a popel rozptýlit na pospas větru nad Nízkým Beskydem. Tak jsme to měli udělat. Právě tak, jako to udělali s šedesáti čtyřmi chalupami a těmi všemi pozůstatky staré Rusi od Bugu a Sanu po Szlachtowou a potok Grajcarek. Ale kdepak. My jsme skládali. Dřevo a překližka byly mastné od doteků rukou i věcí, nasáklé vůněmi a těžké. Život do nich vstoupil a zdřevěněl. Vrstvy života: lemkovské časy, komunismus, a teď my, zpocení námahou.

Všechny venkovské obchody té doby voněly podobně. V šedesátém osmém či devátém se do obchodu v úplně jiné vsi vcházelo také po schůdkách. Byl večer a spolu s vůní se z těsné místnosti linulo světlo. Zlatavé a smísené s vůní vanilky a limonády. Nic víc si nepamatuji: strmé schůdky, malá místnost vlevo a dost. Pouze vůně a světlo. Před obchodem trávník a zbytky cihlových sloupů, pozůstatek budov někdejšího statku. Neslo

se to vzduchem a bylo to slyšet v rozhovorech: statek, dvůr, panské, na panském... Bylo v tom i cosi cizího, cosi hrozivého. Samo slovo „dvůr“ bylo dunivé, temné a hluché. Stejně jako „hrob“. Vesnice žila vzpomínkou na panské časy, aniž by si to vůbec uvědomovala. Ten „dvůr“ byl jako strážní věž, jako pohraniční pevnost, postavená, aby budila strach. Lidi dál chodili pracovat na panské, i když jim lidová vláda ve čtyřicátém pátém či šestém dala ta jalová políčka do vlastnictví. Přes vesnici vedla písčité cesta. Nepamatují se, že by po ní někdy přejelo auto. Po slepicích v ní zůstávaly vyhráté důlky. Tu a tam bylo možné najít vyschlé kravské lejno. Ale auta tudy nejezdila. V šedesátém osmém prostě nebyla. Dopravní spojení fungovalo jen k obchodu a zpátky. Jezdilo se nákladními auty Star nebo Lublin s plátěnými plachtami. Brzy ráno odvážela dělníky do varšavských továren a odpoledne je zase přivážela zpět. Vyjížděla z Vilenské ulice. Sedělo se na prknech položených přes bedny. Nastupovalo se po žebříčku svařeném z armatur. Snad se ani nic neplatilo. Třicet kilometrů. Člověk se musel pevně držet, aby nespádl. Kolem seděli samí muži. Když si prohlížím staré kroniky, poznávám je. Kšiltovky, košile rozepnuté u krku, šedé nemódní obleky. Filmy jsou černobílé, takže i paměť se stává jednobarevnou. Obličej se lesknou šedým potem a cigaretový kouř je také šedý. Přestože jsem byl dítě, někdy mi dovolili sednout si k zadnímu čelu korby. Díval jsem se, jak se město vzdaluje a zmenšuje. Jeli jsme nejspíš ulicí Świerczewského a pak Generálskou. Drewnica, Marky, Pustelnik, Struga. Město mizelo. Měnilo se v městečko. Snižovalo se. Tisklo se k zemi, aby se nakonec změnilo ve vesnici táhnoucí se až k okraji mapy. Tak jsem si to představoval: na východ od Varšavy ležely už jen vsi a města, která byla jen většími vesnicemi. Domy byly přízemní nebo

jednopatrové, ale byly to spíš venkovské chalupy nalepené jedna na druhou. Nepřipomínaly městské domy. Byly dřevěné. Natřené nahnědo. Jako podlaha v dědově domě, jako podlaha v domě u strýce a tety. Dřevo, olejová barva a občasné zaskřípání. Vždy se vstupovalo do něčeho starého a prostoupeného vůněmi. Voněla tma a vonělo šero, a teprve když se rozsvítilo světlo, vůně jako by mizely, protože se objevily tvary. Ty místnosti ale nikdy neoddělovaly od zbytku světa, tak jako domy ve skutečných městech.

V osmdesátém šestém jsem bydlel v dřevěném domě na samotě. V noci tma prostě vstupovala dovnitř. Pronikala nejen okny, ale i starým, suchým dřevem trámů, spárami vyplněnými mechem a hlinou. A spolu s tmou všechny ty zvuky, které jsem předtím neznal. Ležel jsem v šeru a naslouchal. Měl jsem strach, ale silnější než strach byla zvědavost, a tak jsem naslouchal až do svítání. Myši, plši na půdě, brouci ve dřevě, skřípot trámů pod nápořem větru nebo tepla. Noční ptáci, zvěř v lese, voda v řece, a nakonec vlastní představitivost. Kolem dokola nikdo. Zato hřbitovů jsem měl dost. Během nepříliš dlouhé procházky jsem jich mohl napočítat alespoň pět. Myslel jsem na duchy, na duchy lidí, duchy domů, duchy zvířat, duchy vojáků. To všechno kroužilo kolem domu a dotýkalo se jeho zdí. Byl jsem v okolí jediný člověk, takže všichni přicházeli za mnou. Tak jsem si to představoval. Proto jsem někdy nemohl až do rána usnout. Slunce vycházelo nad temnou strání. Stoupalo výš a výš a svítilo na tu liduprázdnou krajinu. Na hroby a kříže u cesty. Na podezdívky domů poskládané z plochých kamenů spojených hliněnou maltou. Na kostry kostelních bání. Na to, co zbylo. Jako by to všechno ze sebe krajina jednoho dne setřásla s absolutní a monumentální lhostejností přírody. Samozřejmě

to bylo jinak. Křik, pobíhání, lidi vyvlékání z chalup, nadávky, bití. Vojáci v uniformách, ale ve skutečnosti státní bezpečnost v polním, protože šlo o vojska sboru veřejné bezpečnosti podřízená ministerstvu vnitra. Tedy žádná příroda, pouze politika, třídní nenávisť, nenávisť národnostní a blahovůle kremelského lidoje-da. Od samého počátku mě pronásledoval obraz nekonečné řady selských vozů odvázejících lidi na železniční stanici v Zagórzanech. Dům po domu, rodinu po rodině, ves po vsi. Na vozech naložený majetek (lidé měli jen několik hodin na sbalení), malé děti a starci. Ostatní šli pěšky a vedli dobytek. V chalupách zůstali slepice, psi a kočky. Ve čtyřicátém sedmém musely vsi působit divným dojmem: dveře skřípaly ve větru, na podlaze se válelo nádobí, otevřená šuplata, rozsypané zrní, poletující peří. Panovalo tu ticho a z žádného komína nestoupal kouř. Zajímalo by mě, jestli tu byly dříve lišky z lesa, aby bez zábran plenily kurníky, nebo zloději z polských vsí a městeček. A tak mi ta řada vozů nedávala klidu, až do doby, kdy jsem si v devadesátém druhém či třetím přečetl Platonova: „Po aktivistových slovech se kulaci sehnuli a začali táhnout vor rovnou dolů k řece. Žačev se vlekl za nimi, aby jim zajistil nerušenou plavbu po proudu k moři, a ještě více v sobě upevnil přesvědčení, že socialismus bude, že ho Nastá dostane jako věno a že on, Žačev, zanikne jako nepotřebný předsudek. Když Žačev vyprovodil kulaky v modravou dál, nenašel v sobě klid a nevěděl, proč je mu ještě hůř. Dlouho hleděl, jak se vor zvolna vzdaluje po tiše plynoucí řece a jak večerní vítr čeří línou temnou vodu protékající mezi vymrzlými poli ke vzdálené hlubině. Srdce mu sevřel stesk a smutek. Vrstvu pesimistických mrzáků přece socialismus taky nepotřebuje, takže i jeho jednou vyvezou v modravou dál...“ Ale přece jen to mělo cosi společného s přírodou

a s pohybem zemské kůry, protože šlo o záchvěv, který proběhl od Kamčatky až po Labe. A když je něco deset tisíc kilometrů dlouhé, pak to rozhodně není historický proces. Zdejší otřes, který smetl domy i lidi, byl pouze vzdálenou ozvěnou onoho zemětřesení, avšak stopy po kataklyzmatu jsem vídal každý den a každou noc jsem naslouchal duchům. Zdálo se mi, že je to přirozené a že tomu tak bude navždy. Družstvo setrvalo ve svém polosnu, pobrukovalo si, škrábalo se ve spánku tam, kde ho svědilo, jako velké hnědé dobytče. Kolem se prostírala zelená divočina. Les sestupoval do údolí. Mladé jasany trhaly zbytky základů. Studny zarůstaly trávou a měnily se v hluboké, chladné pasti. Staré cesty odnášela voda a násypy někdejších mostů stále častěji připomínaly strmé břehy vyhloubené říčním proudem. Brzy na jaře, než vyrostla tráva, bylo možné spatřit vchody do klenutých kamenných sklepů a zřetelné obrysy chalup. Člověk si mohl vyjít na celý den a nepotkal nikoho, jenom hroby a ruiny.

Jedné říjnové noci v osmdesátém sedmém nebo osmém jsem snědl třicet halucinogenních hub a vydal se do Horní Radocyny, až k československé hranici. Za hodinu vstala vesnice z mrtvých. V oknech domů se svítilo: žlutá, měkká záře. Z otevřených vrat chlévů vycházela vůně sena a zvířat. Řinčela vědra u studny, ozývaly se lidské hlasy, štěkali psi, kdosi prošel kolem a já pocítil jeho teplo. Přestože byla noc, viděl jsem trámy stěn vybělené počasím, tyčky plotů, a dokonce se mi zdálo, že vidím bělost mléka přelévaného po večerním dojení, viděl jsem, jak hladký proud stéká z nádoby do nádoby. Pokud jsem něco nezahlédl, stejně jsem věděl, že to tam je, že to spočívá v temnotách, po věky stejné, předávané z otce na syna, každé gesto, každá věc, dobré i zlé, vše bylo na svém místě. Oné měsíčné říjnové noci

jsem stoupal vzhůru údolím směrem ke karpatskému rozvodí a vesnice kolem žila svým starým, neměnným životem. Já byl jako duch. Nikdo si mě nevšímal, i když jsem se tu a tam zastavoval, a snad jenom psi mě cítili a škubali svými řetězy dvojnásobnou silou.

Často jsem v noci chodil přes družstevní dvůr. Nikdy mě však nenapadlo, ani jsem neměl tu potřebu, abych si něco představoval. Všechno se tehdy zdálo jasné. Kolektivní schlamstlo individuální. Schlamstlo a teď naříká, leží ve stínu a tráví. Schlamstlo cerkve i domy a nechalo jen trochu kamení. Ty velké stodoly a stáje, kolem nichž jsem chodil za temných nocí, byly postaveny z chrámů a chalup. Tam, kam jsme složili pulty a police, ležely už trámy, které Džery koupil po zkrachovalém kolchozu pár let před tím. Na některých byla vyryta data, trojramenné kříže a symboly slunce. No a teď ležely ve stoleté chalupě zachráněné před dějiny, nejprve před příchodem komunismu, a pak před příchodem kapitalismu. Když jsem šel v noci přes kolchoz, rozhodně jsem si nepředstavoval nic minulého. Všechno vypadalo vysloveně jako přítomnost. Přišli do pusté země, do ničeho, a vybudovali svoje, které se okamžitě stalo dvojnásob ničím. V osmdesátém třetím a v osmdesátém čtvrtém pro mě byli exotickým plemenem, novým lidem známým jen z vyprávění. Vysedával jsem před obchodem a popíjel březnové pivo z pivovaru v Grybově. Hleděl jsem se na ně a poslouchal. Pobíhali mezi stájemi, ovčínou, patrovým skladem z červených cihel ve slezském stylu, kovárnou, domy a obchodem jako po velkém dvoře rodinného domu. Skutečně to tak vypadalo. Chlapi v modrákách si přisedali na lavičku, popíjeli pivo a povídali si o strojích, o hektarech, které musejí posekat, a o minulých událostech, jichž se všichni zúčastnili a které je spojovaly

téměř stejným poutem jako pouto příbuzenství. Byli prostě novou rodinou. Plemenem na ostrově kolektivismu. Byli ztělesněním komunismu, ano, byli komunismem samotným. Shromáždění na jednom místě a ve stejnou dobu byli předurčení k experimentu.

Jedné zimní noci jsem procházel kolem temných stájí a stodol. Byl mráz, vál východní vítr. Na šikmém prostranství u cesty stály čtyři traktory. Jejich motory běžely naprázdno. Puf-puf, puf-puf, puf-puf... Měly příliš slabé baterie na to, aby je ráno v tom mrazu nastartovali, takže motory vůbec nevypínali. Minul jsem sklad z červených cihel, velkou stodolu postavenou ze zbytků starých chalup, a když jsem začal stoupat k průsmyku, už jsem věděl, že ten experiment je větší než všechny ty řeči o rovnosti, spravedlivém rozdělení majetku a o tom, že každému podle potřeb, že bohatým brát a chudým dávat, aby mohli krást ukradené. Tady šlo o něco víc, šlo o naprosté znehodnocení hmoty, o její negaci, aby už nikdy nezískala smysl a aby od ní byl už jednou provždy pokoj. Proto byla ta zkouška větší než dějiny a velmi blízká geologii.

V roce dva tisíce šest jsem jel poprvé do Ruska, protože jsem chtěl vidět zemi, v jejímž stínu uplynulo mé dětství a mládí. Chtěl jsem vidět duchovní vlast svého družstva. Po třinácti hodinách letu jsem vystoupil na letišti v Irkutsku. Let z Moskvy měl trvat pět hodin, ale z neznámých důvodů jsme místo v Irkutsku přistáli ráno v Bratsku, kde nám nařídili vystoupit. Šedý déšť padal na šedý beton. Přijel letištní autobus: prosklená kabina se sedadly na podvozku zilu. V dále byla vidět temně zelená hradba lesa. Beton, starý plech a khaki barva mokrých stromů v přísvisitu jitra. Od prvního okamžiku jsem tam, v Bratsku, cítil, že se mi dostalo toho, co jsem čekal, ačkoli jsem

ani nepředpokládal, že to existuje. Vzletová dráha se leskla jako mrtvá ryba. A pak, když jsem vyšel před skleněnou budovu terminálu, jsem zjistil, že kolem nic není. Jistě, byla tam nějaká široká silnice, nějaké budovy, plocha se zaparkovanými auty, ale všechno tak trochu neskutečné. Lidé přijížděli autobusy, vyse- dali z automobilů, přicházeli odkudsi z dálky, z nitra toho neviditelného zbytku. Město leželo na březích velké vodní nádrže. Na Angaře vybudovali přehra- du a voda zaplavila tajgu. Vidím to až teď na mapě, protože tehdy jsem z letiště neudělal ani krok. Plocha papíru je zelená a přibližně uprostřed je zakresleno ono zaplavené území. Jako kaňka modrého inkous- tu. Výš, v horní části mapy, už není nic kromě zeleně. Černé drobečky označují *otdělnyje strojenija*, jednotlivé budovy. Sto kilometrů a pak dům, po padesáti dalším, a tak přes dva tisíce kilometrů až ke břehům Ledového oceánu. Ale tam, na letišti, jsem o tom ještě neměl ani ponětí. Prohlížel jsem si Rusy a procházel se. Museli mě poznat na první pohled. Stejně jako jsem já v davu snadno odhalil pár západních turistů z našeho letadla. Nervózně se procházeli halou a pokoušeli se dozvě- dět, proč jsme přistáli tady, a ne v Irkutsku. Rusové se usadili na lavičkách a prostě čekali. Já jsem se procházel, protože jsem nemohl odtrhnout oči od Brat- ska, od betonu a od Rusů. Od špinavého skla haly, od jakýchsi dřevěných skříněk, zelených překližkových dveří a podlahy z teracca. Urazil jsem šest tisíc kilo- metrů a něco přes třicet let. Letiště v Bratsku bylo jako nádraží Varšava Stadion, z něhož odjížděly autobusy směrem na Węgrów, Sokołów a Siemiatycz. I lidé byli podobní. Zároveň však jsem cítil, že se procházím po okraji obydleného území, že dál už je jenom geografie. V malém kiosku nalévali do plastových kelímků hor- kou vodu a k tomu přidávali sáček čaje. Nedalo se to

udržet v ruce a nebylo to kde postavit. U třech stolků v tmavém koutě podřimovali lidé.

Je polovina prosince a konečně padá sníh. V zimě všechno tichne. Minulé se stává zřetelným. Vůně uhelného dýmu a zvuky plechových lopat v tichu jitra před čtyřiceti lety ve varšavské čtvrti Praga. Tehdy se také udělalo ticho, když začal padat sníh. A ten kovový zvuk na chodnicích. Nebo to tlumené drkotání překližkových shrnovačů. Tehdy nebylo náradí z barevného plastu. Ani zelené, červené, modré a žluté lopaty s hliníkovou obrubou. Pouze překližka ztmavlá vlhkem a zčernalý kov. Jednobarevná hmota. Bílé geometrické plochy střech a šedý kouř v nehybném vzduchu, stoupající přímo do nebe. Do školy jsem odcházel v půl osmé a o tom, že na světě existuje komunismus, jsem neměl ani ponětí. Šlo se pěšinou přes akátový hájek. Pak bylo třeba vylézt na železniční násep a přejít přes koleje. Nevěděl jsem ani, že existuje socialismus. Doma se o takových věcech nemluvilo, protože to, čeho jsme se všichni účastnili, byl prostě život a nic víc.

Moje matka uviděla Rusy ve čtyřicátém čtvrtém. Byli to námořníci. Kotvili se svými dělovými čluny v zaplavených zátokách Bugu. Řeka často měnila tok. Zelená voda stála v mrtvých ramenech a pak ustupovala a nechávala za sebou bahno. Čluny, kutry a pontony kotvily tam, kde byla řeka splavná, nedaleko budov statku. Námořníci měli pruhovaná trička. Jako ti z Aurory, Potěmkina a Kronštadt. Ale nepřinesli s sebou revoluční vření. Děda s nimi kšeftoval. Donesl jim vodku nebo samohonku a domů nosil vojenské konzervy a cukr. Po lese se povalovaly mrtvolky Němců. Lidé Rusy pohrdali. Možná ne právě námořníky, ale těmi otrhanými pěšáky, kteří vařili slepice i s peřím. Slyšel jsem to

nejméně desetkrát: slepice s peřím, na každé ruce troje hodinky, pušky na provázku. Tak si vzpomínala na příchod revoluce moje matka. Tak vzpomínali všichni. Ve městech i na vesnicích. Slovem i písmem. Ty slepice s peřím, provázky a hodinky. Touha po těch slepicích a hodinkách přicházela odkudsi z nitra Eurasie, z hlubin tundry a stepí. Nebyl to žádný Marx, který chtěl napravit svět, ale jakýsi zarostlý Tamüďžín ženoucí se za drůbeží a hodinkami. Ve vesnicích z šedého dřeva, pod střechami chalup a mezi písčitými poli se skrýval strach z čehosi divokého, nevypočitatelného a nenasytného, co se přižene, sebere a spálí ta pole, střechy i dřevěná stavení, ne o moc lepší než mongolské jurty. To ovšem nemohlo přijít z měst, ze zděných domů, obchodů a kostelů, ale odkudsi, kde končí prostor, z míst, kde lidé začínají zarůstat srstí a v noci vyjít na rudý měsíc. Jedině odtud se to muselo vydat na cestu. Nejdřív to pádilo přes ty své stepi po čtyřech tlapách, a teprve když se začala přibližovat naše civilizovaná sídla, začalo se to postupně vzpřimovat, a nakonec stanulo na dvou nohou, aby mělo obě ruce volné k chytání slepic a připínání hodinek. Večer ve vsích stahovali knoty lamp a naslouchali dunění děl na východě. Země se chvěla, jako by se přihnali všichni koně Asie a všichni její velbloudi. Nakonec proto zhasínali světla a přikládali ucho k podlaze. Ti moudřejší hloubili v zemi skrýše na slepice a hodinky. Někteří si říkali, jestli by neměli odejít s Němci. Dunění z východu se však podobalo řevu apokalyptické bestie a všichni věděli, že Němec v těch svých lesklých vysokých botách, které všichni tak obdivovali, nenajde na celé zemi místo, kde by se schoval.

Ale ani pak, když už jsem byl na světě, jsem nikdy neslyšel, že by se doma mluvilo o komunismu nebo o Rusech. Vládlo tam geopolitické ticho. Nebylo o čem

diskutovat. Jak matka, tak i otec opustili své vesnice během velkého stěhování zatracených národů. Byli odvečeni z domu otroctví. Ze země písku, hladu a hnoje. Z území pohrdání. Z východu na západ. Matka třicet kilometrů, otec sto dvacet. Protože život byl někde jinde. Z východu na západ. Z křupanské vsi do panského města. Aby zapomněli na otrocké dědictví a aby nosili boty. Na západ, do hlavního města, které výbuch vlastenectví proměnil v kostru a které bylo třeba znovu naplnit lidským masem. Povstalci, Hitler i komunismus jim dovolili dobýt metropoli. Nedošli však do centra. Zastavili se na předměstích, tak jako většina plebejských konkvistadorů. Ale o tom se nemluvilo. Stalo se, co se stát mělo. Spravedlnost historického drancování.

Ráno se probouzím a slyším ťukání ptačích zobáků. Lůž visící na verandě zmrzl na kost. Sýkorky, modřinky i parukářky, se pokoušejí vyklopnout ždíbek loje ztvrdlého na kámen. Vzduch je skelný a nehybný. Trámová vazba domů přenáší nejtišší zvuky. Šedomodré světlo jitra zaplňuje pokoj. Je to tentýž jas jako v dětství, když byla neděle nebo prázdniny a mohl jsem zůstat déle v posteli, sám jen se svými představami na téma všech budoucích světů. V posteli bylo útulno a teplo, ale stačilo vystrčit ruku, abych pocítil jasný, modravý chlad.

Před pár dny jsem uvízl v závějích nad družstvem. V tom místě silnice stoupá serpentínami vzhůru a pak pokračuje asi kilometr dlouhým rovným úsekem k průsmyku. Z holých luk sfoukává vítr sních a naváté bílé jazyky uzavírají cestu. Je třeba couvnout, rozjet se a zapíchnout se co nejdál do sypké, zrádné masy s nadějí, že se po několika pokusech podaří projet. Mně se to ale nepovedlo. Auto se zachytilo za podvozek

a bezmocně točilo koly. Neměl jsem s sebou lopatu ani řetězy, nic. Bylo minus dvacet a foukal silný vítr. Ze všech stran se valila hustá, štiplavá mlha. Zima teprve začínala.

Před dvaceti lety jsem tudy chodil každý týden s batohem do obchodu, abych se postavil do té podivné, napůl feudální a napůl společensky spravedlivé fronty. V prosinci a v lednu jsem se vracíval za soumraku. Zastavoval jsem se na vrcholu stoupání a hleděl dolů do údolí. Ve stájích se rozsvěcovala světla a začínalo večerní krmení a poklizení. Kouř z komínů stoupal kolmo vzhůru. Nebe na západě plálo jako zlaté zrcadlo. Vesnice plula jako archa uprostřed nezměrného šera. Bylo slyšet štěkání psů. Z pootevřených dveří stáje stoupala pára. Ovce ležely v přítmí a přežvykovaly. Lidé páchli jako zvířata a tak jako ona rodili potomstvo. Po sto padesáti zlotých za dítě. V domech vedle stáje, ve stejném pachu. Hned za stěnou začínala temnota a táhla se na kilometry. Ale tady bylo teplo a vonělo to hnojem a senem jako v Betlémě. Protože lidé se měli rodit jako noví bohové a zalidnit zemi až po nejzazší okraje.

Nahoře jsem se zastavoval, sundával batoh, díval se a cítil kolébání temných vod. Oni tam krmili a napájeli dobytek, potom sebe a ukládali se k časnému spánku, spokojeni, že když se svými syny, ženami a ženami synů vstupovali na loď, byla s nimi uzavřena smlouva. Tak tomu bylo v roce 1986. V obchodě byla vždycky slanina, sekaná, marmeláda v pětikilových kýblech, těstoviny, rýže, cukr, čaj, a když přišlo zboží, tak i chleba a pivo. Nikomu nikdy nic nechybělo. Tak jim to slíbili. Tycová nosila nahoru na zádech pytel bochníků. Přešla silnici, vylezla na kopec a byla doma. Nakrájela krajíce, namazala je, položila na talíř a zavolala děti. Přicházely z nitra chalupy, z šera, a usadily se kolem stolu.

U holých stěn stálo pár kusů nábytku. V rohu železná kamna. Hořel v nich oheň a bylo teplo.

Z Ulan Ude do Čity to bylo pět set padesát sedm kilometrů. Jeli jsme ve dne, vlakem s elektrickou lokomotivou, ve společném vagónu bez kupé. Sedm nebo osm hodin. Každou chvíli jsme zastavovali v místech, kde nekonečně zelený povlak na chvíli praskl a zpod něho vyrůstaly šedivé baráky. Hrubé trámy, eternit, ploty. Nebo cosi, co vypadalo jako městečko. Připomínalo to trochu východní Polsko, daleké Podlesí, ale rozmělněné tím nekonečným prostorem. Přicházeli odtud lidé a nastupovali. Byli podivně oblečení. Zvláště mladí kluci. Křiklavě, každý pes jiná ves. Mezi svými vypadali jako exotičtí ptáci. Ale určitě to bylo ze sekáče anebo levná čína. Všechno jaksi nevkusné, fórové, splašené kdoví kde. S nápisy, nášivkami a hesly mezinárodního virtuálu. Nastupovali, stáli na plošinách mezi vagóny, protože hned zase vystupovali. Po padesáti, po stu kilometrech. Znal jsem jejich tváře. Pamatoval jsem si je ze sovětských filmů, které jsem viděl v dětství. Vůbec se nezměnili. Jenomže teď byli barevní a tenkrát černobílí. Tehdy v obnošených sáčkách a čepicích, teď téměř jako andělé postmoderní ikonosféry. Procházeli kolem zahrádek a bramborových políček, pod sibiřským nebem, v širokých teplácích a kapucích označených emblémy globálního společenství. Po kotníky v písku, na nohou čínské reeboky. Staré dřevo, písek, a pak najednou ten postsvět plagiátů. Nic mezi tím. Možná mezi tím opravdu nic nebylo. Po komunismu zůstalo pusto a prázdno, proto mohla ta čínománie, to smetiště, ten zázrak nového rovnostářství kypět a rozpínat se, aniž by narazil na nějaký odpor. Sám jsem měl v kapse sluneční brýle firmy Okey. Koupil jsem je v Irkutsku od Číňana za sto rublů, tedy o něco víc než deset zlotých.

Nemohl jsem odtrhnout oči od těch chlapců na plošině. Vypadali, jako by se oblékali potmě. Žlutá s fialovou. Růžová s bleděmodrou. Všechno příliš velké. Cizí.

Vyšli z Balkánu, aby osídlili zdejší údolí. Než vystavěli svoje cerkve a vesnice, museli překonat tisíce kilometrů. Často jsem si tu pouť představoval. Vyšli odkudsi z Dinárských hor, prošli údolím Dunaje a dostali se do podhůří Karpat. Směsice dácké, ilyrské a trácké krve vypuzená do hor Slovany dotírajícími ze severu. Hnali svoje ovce, berany a dobytek a hledali pastviny. Šli tam, kde rostla tráva. V kožešinách, páchnoucí jako jejich dobytčata, zarostlí. Dorozumívali se latinou plnou vzpomínek na své staré, vyhynulé jazyky. „Pocházeli z barbarské spodiny, z odpadu velkých invazí, z hord, které se usadily podél Karpat a Dunaje, aby se zde skryly a upadly do spánku, z masy dezertérů potloukajících se po hranicích Impéria, z lůzy, která si z latinské kultury vzala sotva to, co by se za nehet vešlo,“ jak napsal jejich potomek Émile Cioran. Já jsem si je ale rád představoval, jak putují do nitra kontinentu. Stále dál od teplých středomořských větrů. Tisíc let pomalého putování. Morlaši, Arumuni, Kucovlaši. Zapomenuté nebo vymřelé kmeny. S postupem staletí odcházející do nepaměti nebo do stále vyšších hor, na útěku před Slovany, Tatary nebo Turky. Staří Římané v salaších, s krpci na nohou, umazaní od ovčího hnoje, když museli za deštivých dnů pod holým nebem dojit svoje stáda. Věčně nevyspalí, protože v Karpatech bylo tenkrát medvědů a vlků víc než lidí, takže museli zapalovat ohně a hlídat. Tisíc let, než dorazili až sem, už bez vzpomínky na cestu, po níž přišli. Bez vzpomínek na Řím, Ilýrii a Dacii. Tisínici se v údolích, plot vedle plotu, chalupa na chalupě, ve stínu dřevěných cerkví připomínajících tvarem zděné kostely katolíků. Cestou

se porušili, načichli slovanštinou a uváděli v pokušení národy, které na své cestě potkávali a které se k nim přidávaly. Karpaty byly tehdy takřka liduprázdné. V noci byla tma, ve dne pusto. Mléko, sýr, občas maso a jakési placky. Představuji si to všechno, aby to nezmizelo. Údolí po vysídlených vesnicích zarůstá les. Kamenné zbytky pohlcuje země. Prostě mizí v jejím nitru a ona tloustne jako lidské tělo. Stačilo šedesát let a nezůstala téměř žádná stopa. Odlesk požárů, spáleniště, pach spáleniny. Povozy a lidi směřující bez konce na sever, na železniční zastávky a do tábořišť pod širým nebem. „Nesměli jsme si vzít psy ani kočky a slepice. Ještě dnes vidím psa přivázaného k boudě a slyším jeho vytí.“ Armáda dohlíží, aby se lidský had plazil vyznačeným směrem. Na fotografiích, které po sobě zanechal Jan Gerhard, mají vojáci polské a ruské samopaly i obyčejné pušky. V pozadí šlehají plameny. Je horko, tak si hoši vyhrnuli rukávy a rozepnuli blůzy. V dubnu roku čtyřicet sedm začala poslední etapa cesty, na niž se lidé vydali před tisíci lety z Balkánu.

Poprvé jsem sem přijel na jaře v osmdesátém třetím. Vystoupil jsem z jaselského autobusu v někdejší vsi Rozstajane, z níž zůstalo pouze jméno a zděná kaplička u mostu. Bylo teplo. Vedle kapličky kvetly žluté narcisy. Autobus odjel. Udělalo se naprosté ticho. Vydal jsem se podél řeky Wisłok. Na staré silnici ležel ještě tu a tam asfalt. Nic tu nebylo, ale krajina se zdála svým způsobem upravená. Údolí bylo rozlehlé a ploché a silnice vedla rovně jak podle pravítka. Ta geometričnost po dvou kilometrech náhle skončila, zmizely zbytky asfaltu a silnice se začala kroutit shodně s původním reliéfem terénu. Vpravo na travnatém vršku však bylo vidět pravidelné obdélníkové obrysy někdejších mezí. U cesty stálo několik kamenných křížů. O kus dál svatá

rodina. Malý Ježíš měl otlučený obličej. Kamenitá cesta vedla do nitra minulého. Mezi sotva viditelné známky zpustnutí. Pak jsem se je naučil rozeznávat: obdélníkové chalupy, obrysy podezdívek, oblé klenby sklepů, zrádná propadliště v místech, kde kdysi byly studně, shluky zplanělých slív a jabloní. Zpočátku jsem tu poezii vylidnění sentimentálně prožíval. Byly to zkrátka ruiny, vzpomínky, výsledek působení lhostejného času nebo osudu. Teprve po letech mi došlo, že se těmi zpustlými údolními v Radocyně, v Lipné či Regietově přehnal zemětřesení, jehož epicentrum se nacházelo úplně někde jinde.

Všechny ty pulty a police z obchodu jsme uložili na trámy z rozebraných družstevních stodol. Trámy se koupily za babku o pár let dřív, kdy komunismus vyprodával svůj majetek. Přijížděli tehdy chlapi s traktory a na valníky nakládali všechnu tu kolchozní veteš: zbytky strojů, náradí, kusy různých zařízení, klubka drátů, plechové sudy, gumové hadice, tu míchanici kolektivismu, z níž individualismus ještě dokáže slepit něco použitelného. Vypadalo to jako rabování, jako krádež, ale to pouze dějinná spravedlnost měnila svou tvář. Muselo to být opravdu laciné, protože hospodáři přijížděli zdaleka, přes hory, z jiného vojevodství. Potom se vraceli a pustými údolními se nesla dunivá, plechová ozvěna. V těch letních dnech v devadesátém druhém či třetím jsem koupil část ohromné stodoly stojící na konci zástavby, tam, kde silnice začíná stoupat k průmysku. Budova byla téměř ideální krychle s mírně skloněnou sedlovou střechou. Tři patra vysoká kostra byla tu a tam pobitá prkny. Po desetiletí tam skladovali seno. Stavba byla složená z trámů rozebraných z lemkovských chalup. Hodily se k tomu zvláště vazba a nosné trámy, protože byly dlouhé, se čtvercovým profilem

a zachovalé. Chalupy a cirkve přetrvaly v družstevní výstavbě. Zbavené života a svatosti, odumřelé, nasáklly pachem hnoje, hnijící slámy a vlhkosti. Bylo možné vzít vesnici a vybudovat z ní cosi jako antivesnici. Bylo možné vzít kostel a postavit z něho cosi na způsob antikostela. Trám po trámu, krokev po krokvi, prkno po prkně, až se sestavil koráb, do něhož vstoupil lid, aby se přes víry bezpečně přepravil na druhý břeh času, kde nebudou dějiny, nebudou slzy, nebude pohrdání ani bohatí a chudí. Koráb z vyhlazeného dřeva, zvenčí i zevnitř napuštěný pryskyřicí. Vstupovali na jeho palubu jeden po druhém spolu se zvířaty. Vešla i Tycová ve svých propocených gumákách a s pytlek bochníků pro devět dětí. Shrbená pod tou váhou, v cajkových kalhotách a s vráscitou tváří. Za ní šel Šimek s jednou plící. A za ním Juzek, který se otrávil vodou z kaluže. Za nimi pak ostatní, nesoucí v rukách všechno, co měli, jako Tycová svoje chleby. Zbytek měli dostat, aby přečkali do doby, kdy odumře všechno tělesné a jim bude vrácena veškerá země. „Všechno bylo družstevní, poctivé, chalupa byla družstevní, židle taky družstevní, my měli i takovou skříňku, dodnes stojí v podkroví, a ve spížce byly police, dala jsem přes ně plátěnou záclonku a měla v nich nádoby, hrnečky, všechno bylo v té skříňce. Stůl vyrobil manžel v družstvu z prken,“ říkají dnes. Stačí se zeptat. Sednou si, ruce složí do klína a vypravují, mají to všechno před očima.

Číta. Stále na ni myslím. Před půldruhým rokem jsme šli Amurskou ulicí a hledali Žemčužynovu restauraci. V průvodci se psalo, že mají dobré pelmeně, bliny a že tam není draho. Průvodce vyšel v roce dva tisíce sedm. Z restaurace se mezitím stala ruina. Zaprášená okna, popraskaný beton a plechový štít. Šli jsme dál. Dvouposchodové domy v ulici pocházely patrně z přelomu

dvacátých a třicátých let a vypadaly na celkem slušnou modernu. Avšak tady, na Dálném východě, je zpusnutí dostihlo hned po postavení. Zpusnutí dálnévýchodní a ideologické, protože se velmi rychle ukázalo, že modernismus musí ustoupit socrealismu. Tisíce kilometrů kolem se rozkládala step, a tady najednou taková architektura. Nemohlo se to podařit, proto tady teď stála s oprýskanou omítkou a pokrytá lišejníky.

Kolem rostlo býlí a topoly. Stromy působily zuboženým dojmem, ale ony prostě neměly čas normálně se v krátkém kontinentálním létě vyvinout. Šli jsme dál, směrem k periferii, mezi obyčejné paneláky. Byly právě tak zruinované. Na střeše jednoho z nich chátural velký nápis MOLOKO. Dřevotříska nebo překližka odpadávaly od železné kostry. Představoval jsem si, že na jiných střechách jsou nápisy CHLĚB, MASO, SÝR a že v celém Rusku, dále na sever, v pustinách tundry a na věčně zamrzlé půdě, jsou další: KÁVA, AUTO, PENICILIN, MÝDLO. Představoval jsem si, že po celé té zemi od Moskvy po Kamčatku jsou postavená slova, vyklepaná a svařená z plechu, slova z laminátu, z epoxidové pryskyřice, drátěného skla, armatur, překližky, betonu, ze dřeva, z černé gumy, hliníku, fiberglassu a různých zbytků, slovo za slovem, aby lidi měli všechno a aby to mohli číst, protože svět měl konečně opět patřit jim. Aby mohli vypočítávat všechny názvy tak jako na počátku, kdy praotec uděloval jména všemu stvořenému. Ano, v Čitě bylo MOLOKO uprostřed periferní zástavby, kde mráz střídavě s vedrem drtil beton a za zdmi posledních domů začínala step sahající do nicoty, mezi kosti a kurhany. Z jakéhosi temného kouta se vynořila dvojice. Ona se držela stranou a on měl kšiltovku, zlatý zub a tvář poznamenanou mazaností a utrpením. Oči mu už navždy zkalil alkohol. „Proč milice nedělá nic s Číňany? Proč nám berou

práci a milice jenom přihlíží? Kolem jsou samí Číňani. Proč jsou lidové masy Zabajkalska utiskovány čínskými kapitalisty? Vždyť žlutý ekonomický imperialismus přivede rudý proletariát do hrobu.“ Takhle k nám promlouval a hledal útěchu, porozumění a podporu. Říkal, že Číňani můžou všechno, zatímco zabajkalští proletáři si nemohou ani v klidu popít na lavičce, protože se okamžitě objeví policajti, kteří jdou Pekingem na ruku. Měl pravdu. Číňani byli všude. Na čínském nádraží jim udělali zvláštní čekárnu. Podlaha i lavice byly zavaleny zbožím. Nebylo snadné si představit, že lidi mohou přenášet takové rance. Vypadalo to jako stanoviště karavany, jen právě bez velbloudů. Číňani byli hubení, žilnatí, ve volném oblečení. Ruští policajti dohlíželi, aby neopouštěli vyhrazený prostor. Jenomže jejich moc byla omezená a dočasná: z velkých obrazovek se valila pekingská olympiáda jako memento pro město Čitu, pro celé Rusko i pro zbytek světa. Čínští kuliové jedli svoje polévky z plastových kelímků a hleděli na svoji vlast.

Náš nový známý se zlatým zubem se cítil podvedený. Revoluce zemřela před jeho očima. Nechali jsme ho být. Hleděl za námi, až ho nakonec jeho družka chytla za rameno a odešli směrem k centru města. Ano.

O kousek dál, na plácku mezi paneláky, stála nevelká dřevěná cerkev. U vchodu seděl mentálně postižený chlapec. Ale nežebral jako kostelní žebráci, jenom slintal a hleděl kamsi do neznáma. V chrámu bylo muzeum děkabristů. Po nezdařeném povstání poslali knížete Sergeje Volkonského a několik dalších do vyhnanství právě sem. Sám kníže se po letech zřekl své kasty a stal se mužikem. Chodil v kaftanu, v beraní čepici a jezdil selským povozem. Rusky se musel teprve naučit a zpočátku, když se chtěl s mužiky domluvit, si pomáhal francouzštinou. Nikoho před děkabristy

nenapadlo zavraždit cara a osvobodit tak lid a vrátit mu uloupené lidství. Carova smrt měla být cosi jako svátost nebo snad křest. Lid měl carskou krví smýt své ponížení a otroctví. Jistě, dříve se carové také vraždili, ale jen proto, aby se jejich nástupcům zkrátilo čekání. Tehdy se to však nepovedlo a Volkonskij, který zázrakem unikl oprátce, zde měl své muzeum. Avšak lid, tak jako v jeho době, zůstával v okovech. Po desetiletí četl slova postavená ve stepi, na poušti i v tundře. Dnes mu Číňani brali práci i vzduch. Výměnou mu za to poskytli laciné pestré oblečení s nápisy a hodinky ze zlatého plastu na baterie za čtyřicet rublů kus.

Můj otec si zapamatoval, jak ve čtyřicátém šestém nebo sedmém na silnici za vsí přistálo letadlo. Po-2 zvané kukuruzník. Neví se, zda měl rudou hvězdu, nebo bíločervenou šachovnici. Pokračoval hon na partyzány. Otec ale nevěděl, na které konkrétně. Pamatoval si jen, že přicházeli v noci a ťukali na okna, museli je pustit dovnitř, nakrmit a nechat přespat. Tehdy mu bylo deset let. Sad kolem domu byl vysazen teprve nedávno, takže partyzáni museli přejít přes nekrytý prostor. Snad od cholerového hřbitova? Nebo ještě víc od východu, od roztroušených domů osady, protože za nimi už začínal les. Musel štěkat pes, pokud ho měli. A pokud ne, pak v absolutním tichu oněch časů bez elektřiny bylo noční ťukání na okno něco jako atak zimnice. Žili jako zvířata s neustále nastraženýma ušima. Celá léta se sluchem napnutým k prasknutí. Každou noc. V očekávání kroků a hlasů. Ve strachu, že přicházejí. Němci, Rusové, pronásledovaní Židé, partyzáni vlastenečtí, partyzáni internacionalističtí, banditi nebo pašeráci. Nedaleko byl Bug a sovětsko-hitlerovská hranice. Němci měli stanoviště ve starých sadech pod maskovacími sítěmi a dívali se dalekohledy na protější břeh. Tam, na

písčité rovině bez stromů, začínala vlast světového proletariátu. Lidem neušlo, že Němci jsou pěkně oblečení a slušní. Platili za vejce i slepice. Nejbližší ghetto bylo dvacet kilometrů na západ. Treblinka něco přes třicet, trochu víc na sever. Jinak o těch nositelích pokroku nevěděla vesnice nic. Upravení Němci se procházeli mezi roubenými chalupami s doškovými střechami a pokukovali po děvčatech, jak mizí za stodolami. Slepice rozhrabávaly hnůj. V neděli zvonil zvon v kostele, který byl ještě nedávno uniatskou cerkví. Přežíval starověk. Pro některé to mohlo být jako safari. Pro mnohé jako výprava na okraj civilizace. Rovina za řekou vypadala jako step. Na východě, směrem na Drohiczyn, kde se protější břeh zvedal vzhůru, stavěli rudí velké betonové bunkry. V noci pašeráci spouštěli na vodu loďky. Nebo když v létě voda opadla, pokoušeli se přebrodit nebo přeplavat od jedné písčné mělčiny ke druhé. Putovali tam a zpátky a sešívali tak nitkou kontrabandu fašismus s komunismem.

Ostatní seděli v noci doma a naslouchali krokům na dvorku. Přicházeli civilizovaní, přicházeli divocí, přicházela pravice i levice, internacionalisté i patrioti, ale při každém zatukání na okno, při každém klepání na dveře se vracelo to zimničné chvění a tajil se dech. Dokonce i když klepali zubožení a vyčerpaní Židé prchá-jící z ghetta v Sokolově.

Byla to krajina duchů. Moje babička je vídávala a vyprávěla o nich. V šedesátých a sedmdesátých letech. Kam až sahá má paměť. Do těch končin jezdili etnografové, aby vyslechli vyprávění posledních pamětníků o neviditelném, které se občas stává viditelným. Nevyšoké mírné kopce zahalí koncem září mlha. Vzduch je stříbřitý a vlhký. Pusto a ticho. Lidé umírají a na jejich místě se neobjeví nikdo nový. Domy trouchnivějí. Po

některých, které si pamatuji z dětství, nezbyla už ani stopa. Ti, kteří se jako duchové objevovali v noci, přicházeli právě sem, do osady, kde usedlosti ležely daleko od sebe. Přicházeli jako upíři. Z jiného světa, protože se dalo opravdu těžko pochopit, co je, promrzlé a hladové, nutí bloudit tmou. Vystupovali z hlubiny, špinaví, nasycení krví svou i cizí. Posadili se v kuchyni za stůl. Babička je obsluhovala. Nikdo se jich na nic neptal, protože byli mrtví. Páchli náhlou smrtí. Jedli, ale sil jim nepřibývalo. Později uléhali na zem vedle sebe, postavili stráž, ale i tak bylo třeba být ve střehu, protože mezi umrlci se nedalo usnout. Když člověk neznal tváře, nedalo se uhodnout, jestli jsou to ti zprava, nebo ti zleva, nebo třeba „samotáři“. Ale všichni, kromě těch samotářů, přicházeli v zájmu mojí babičky a mého dědy. Chtěli je bránit před ostatními. Jenom Židé a „samotáři“ říkali přímo, že mají hlad. Dokonce i Němci, kteří přicházeli ve dne, tvrdili, že teprve teď tady začne skutečný život se záchody, eugenikou a plechovými střechami.

Válka trvala deset, jedenáct let. Jedenáct bezesných let.

Pak tam byl obchod, k němuž přijížděl béžový žuk. Vešel jsem dovnitř a postavil se mezi ženy. V policích toho moc nebylo. Obaly měly barvu papíru. Šedé, bílé, hnědé, s vybledlými nápisy. Ovocný rosol, puding, cukr, sůl. Cigarety Start měly krabičky s oranžovým proužkem. Místnost byla světlá a strohá. Dnes by se řeklo prázdná. V té době to však bylo normální a samozřejmé. Bylo mi dvanáct let a všechno se balilo do papíru. Snad jenom těstoviny do kartónové krabice. Tak málo bylo zboží odděleno od zbytku světa. Stačilo, aby trochu zapršelo, a všechno rozmoklo, stačil nečekaný pohyb, aby se všechno vysypalo a smíchalo s ostatním.

Auto zastavilo a chlapi, co popíjeli před obchodem pivo, pomáhali nosit drátěné přepravky. Od zlatavých bochníčků se udělalo ještě jasněji. Byly kulaté a vážily něco přes kilo. Vracel jsem se skrz vesnici a cítil vůni usedlostí: dobytek, kouř ze dřeva a omastek rozehřátý na pánvi. Potom cesta zahrnula vpravo, asphalt končil a začínal šedý písek. U cesty stál starý větrný mlýn s věčně nehybnými křídly. Nesl jsem dva bochníčky, které nám komunismus přidělil. V asketickém světlém obchodě nikdy nic nezůstávalo. Za větrným mlýnem zástavba končila. V dálce bylo vidět shluky vysokých topolů. Za nimi se ukrývala jednotlivá hospodářství osady.

Jednoho dne jsem se hrabal v kredenci u tety v kuchyni. Za dlouhých letních dnů jsem někdy zůstával sám. Když v domě nastalo ticho, všechno se stávalo cizí. Naslouchal jsem vlastním krokům a skřípotu otvíraných dveří. Připadal jsem si jako zloděj. Kradl jsem se do míst, která jsem dobře znal. Kredenc byla bílá. Měla tři šuplíky, plné až po vrch a těžké. Gumičky a víčka, navždy vysvícené baterky s barevnými sklíčky, zbytky strojků, zvláště poskládané příbory a nástavce na děláni klobásy nebo křehkého cukroví, pak nůžky, brousky, sponky, cín a kalafuna, pasta na boty a lepidlo, řemínky od hodinek s malými kompas, ploché baterie, lupy, blankytná šmolka na prádlo, oranžové ventilky, kombinačky, zátkovačka a vývrtka, prostě učiněná robinsonáda a soběstačnost domu v pohraničí. A mezi tím vším jsem objevil plochou rudou krabičku. Bylo v ní vyznamenání. Možná Kříž za zásluhy nebo Řád standarty práce. A hned vedle právě tak rudá stranická legitimace. Bylo mi jedenáct nebo dvanáct let, stál jsem před šuplaty vytaženými z bílé kredence a myslel na to, že můj strýc je komunista. Na fotografii byl mladší.

Hrabal jsem se v jeho věcech a on v té době určitě pracoval na poli, zaháněl krávy z pastvy nebo rázoval po vesnici svým drobným energickým krokem a zařizoval různé, pouze jemu známé věci. V témže roce anebo o rok později Mao vážně onemocněl a začal rychle stárnout. Jeho konkubína otěhotněla, ale nikdo nevěřil tomu, že by se takřka osmdesátiletý slepnoucí a šišlající stařec mohl stát otcem.